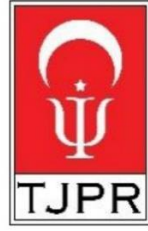

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 79-102
Issue: 10 • December 2024 • 79-102

**Türk Din Psikolojisi Çalışmalarında
'İnanç Psikolojisi' Literatürü (1967-2023)
Üzerine Bir Araştırma**

A Study on the Literature of 'Psychology of Belief'
(1967–2023) in Turkish Psychology of Religion Studies

Elif Nihal Aktay

DKAB Öğretmeni
Milli Eğitim Bakanlığı
E-posta: enihal.aktay@gmail.com
Orcid: 0000-0003-4729-5929
İstanbul / Türkiye

RCAE Teacher
Ministry of National Education
E-mail: enihal.aktay@gmail.com
Orcid: 0000-0003-4729-5929
İstanbul / Türkiye

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1420947>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 16 Ocak 2024 • 16 January 2024
Kabul Tarihi • Accepted 20 Mart 2024 • 20 March 2024

Ö z e t

Bu makalede, Türk din psikolojisi çalışmalarında inanç psikolojisi üzerine bir literatür (1967-2023) taraması yapmak ve bu çalışmaların genel durumu hakkında betimsel bilgi vermek amaçlanmıştır. Makalede metodolojik yöntem olarak kullanılan literatür taraması, daha önce yayımlanan bilgileri inceleyen, özetleyen, sınıflayan ve yorumlayan eleştirel bir analiz tekniğidir. Literatür taramasına dayalı yapılan araştırmalar, herhangi bir bilim dalındaki geçmişte yapılan çalışmalar hakkında literal bilgi sağlamaları açısından oldukça değerlidir. Bu makale, Türk din psikolojisi çalışmalarında inanç psikolojisi üzerine ileride yapılacak araştırmalar için Türkçe literatür sunmaktadır. Aynı zamanda, alandaki temaya ilişkin yeni dönem çalışmalara bir arka plan oluşturma, gerekçe sunma ve kaynak tarama ihtiyacını gidermeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda makalede, 1967-2023 yılları arasında ‘inanç psikolojisi’ konusunda alana kazandırılmış “kitap, tez, makale, bildiri, çeviri ve ansiklopedi maddesi” türündeki Türkçe yazılan araştırmalar, akademik ürün çeşitliliğine göre gruplanarak bir araya toplanmıştır. Türkiye’de inanç psikolojisi üzerine yapılan araştırmalara ulaşmak için de Ulusal Tez Merkezi, Dergi Park Akademik, İslam Araştırmaları Merkezi, Google Akademik, Milli Kütüphane ve İslam Ansiklopedisi (n=6) internet veri tabanlarından yararlanılmıştır. Yapılan bu incelemeler sonucunda toplamda 182 adet akademik ürün tespit edilmiştir. Elde edilen bu verilerin akademik ürün türlerine göre nicel dağılımlarına bakıldığında ise taranan kaynakların % 17’sini kitapların (n=33), % 36’sını tezlerin (n=63), % 30’unu makalelerin (n=59), % 3’ünü bildirilerin (n=3), % 13’ünü çevirilerin (n=21) ve % 1’ini de (n=3) ansiklopedi maddelerinin oluşturduğu görülmüştür. İnanç psikolojisi üzerine (1967-2023) yapılan bu literatür taraması sonucunda bir değerlendirme yapılacak olursa; genellikle “inanç gelişimi, iman, anlam arayışı, inancın psikolojik arka planı, şüphe ve inkâr” kavramları üzerinden çalışmaların yapıldığı gözlemlenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda, din psikolojisi alanında çalışan araştırmacılar için konuya ilişkin şu önerilerde bulunulabilir: (i) İnanç psikolojisi alanında yapılacak çalışmalarda konunun teorik kısmının yanı sıra pratik olarak da uygulamalı çalışmalar artırılabilir. (ii) Konunun farklı gelişim dönemleri ve inanç aşamaları açılarından dikkate alınıp belirli aralıklarla çalışılması, daha geniş kapsamlı çalışmaları literatüre kazandırmak ve güncelliği sağlamak için faydalı olabilir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • İnanç • İnanç gelişimi
Şüphe • Literatür

A b s t r a c t

This article aims to conduct a literature review on the subject of the psychology of belief within Turkish psychology of religion studies between 1967 and 2023, providing an overview of the general state of research in this area. The methodological approach of the article involves a literature review, providing a critical analysis that examines, summarizes, categorizes, and interprets previously published information. Literature-based research is valuable for offering insights into past studies in any field, and this is particularly significant for advancing research on the psychology of belief within Turkish psychology of religion. The study also aims to provide a foundation for future research, offering a rationale and fulfilling the need for background information and source exploration. Accordingly, the article categorizes and compiles Turkish-language studies on the psychology of belief—including books, theses, articles, conference proceedings, translations, and encyclopaedia entries—published between 1967 and 2023. To access studies on the psychology of belief conducted in Turkey, six online databases were utilized: the National Thesis Centre, DergiPark Academic, the Centre for Islamic Studies, Google Scholar, the National Library, and the Encyclopaedia of Islam. This examination identified a total of 182 academic works. A quantitative analysis of these works by type revealed the following distribution: books 17% (n=33), theses 36% (n=63), articles 30% (n=59), conference proceedings 3% (n=3), translations 13% (n=21), and encyclopaedia entries 1% (n=3). The literature review highlights a focus on concepts such as belief development, faith (*īmān*), the search for meaning, the psychological underpinnings of belief, doubt, and denial. Based on the literature review of studies conducted on the psychology of belief from 1967 to 2023, the following observations and recommendations are offered for researchers in the psychology of religion: (i) Future studies in the psychology of belief should not only focus on theoretical aspects but also can include practical and applied research to enhance understanding and real-world applications. (ii) Considering the topic from the perspectives of different developmental stages and belief phases, and conducting studies at regular intervals, would help expand the scope of the literature and maintain its relevance over time.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Faith • Faith development
Doubt • Literature

Giriş

Psikoloji, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını bir bütün olarak inceleyen bilimdir. Din psikolojisi ise psikolojinin bir alt bilim dalı olarak, bireyin dini ve manevi alana dair duygu, düşünce ve davranışlarını, bir başka deyişle birey üzerinde dinin, farklı açılardan görünümünü ele alan bilim dalına denilmektedir. Bu bağlamda din psikolojisinin, dinin kaynağı ve gerçekliğinin yanı sıra, bireyin yaşam içerisindeki izdüşümleri üzerinde durduğu ifade edilebilir. Din psikolojisi bunu gerçekleştiren bireyin benimsediği dini ve manevi alanla ilgili olumlu ve olumsuz her türlü ilişkisini incelemektedir. Bu açıdan inandığı din ve değerler uğruna hayatına yön verip tercihlerini o yönde kullanan bir bireyin içinde bulunduğu durum kadar herhangi bir dine inanmayan veya din karşıtı bir tavır takınan kişilerin durumu da din psikolojisinin inceleme alanına girmektedir (Köse & Ayten, 2016: 18).

Din psikolojisinin ilgi alanlarına bakıldığında; dinin bireye yansıyan yönleri, birey üzerindeki etki ve görünümleri, kısaca bireyin dini hayatının incelendiği ifade edilebilir. Dolayısıyla kişide dini bir özellik taşıyan her belirti din psikolojisini ilgilendirmektedir (Peker, 2019: 32). Bu sebeple din psikolojisinin konuları, bireyin din ve maneviyatla ilişkisinden doğan her türlü sonuçlar şeklinde tanımlanabilmektedir. İnanç ve inançsızlık kavramları da din psikolojisinin temel konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada bireylerin birtakım sorularla baş etmeye çalıştıkları bilinmektedir. İnsanlar neden üstün bir güce inanır veya bu gücü inkâr ederler? Bireyin yaşamı süresince inanç nasıl bir gelişim seyreder? İnananların Tanrı tasavvurları nasıldır? Dini inancın bireydeki görünümleri nelerdir? şeklindeki sorular bunlardan bazılarıdır (Köse & Ayten, 2016: 18).

Yaratılış itibariyle doğuştan inanma duygusuna sahip bir varlık olan insan, bu özelliğinden ötürü sürekli bir arayış ve sorgulama içerisinde. Bu sorgulamalar sayesinde birey, hayatına yön vererek duygu, düşünce ve davranışlarına da bu arayışlarının sonucunu yansıtmaya çalışır. C. Y. Glock ve R. Stark, dinin bireye yansımalarının beş boyutu olduğunu belirtmektedir. Bunlar, (i) inanç boyutu, (ii) pratik ritüellere (ibadetlere) katılım boyutu, (iii) bilgi boyutu, (iv) dini tecrübe (duygusal içsellik) boyutu, (v) etki (diğer davranışlara etkisi) boyutudur (Vergote, 1999: 29).

İnanç, bir görüş veya düşünceye gönülden bağlı olmak anlamına gelmektedir. Bir nevi herhangi bir bilginin doğru olduğunu kabul etmek olarak da belirtilebilir. Bununla birlikte yüce bir varlığa, bir dine inanma, birisine karşı duyulan güven gibi anlamları da bulunmaktadır. Zihinsel

bir faaliyet ve kavramlar arası bir ilişki olarak da tanımlanabilen inanç, sübjektif açıdan kesinlik belirten ruhun derin bir tasdiki olarak görülmektedir. Genel ve toplumsal bir niteliğe sahip olan inanç aynı zamanda şüphe, kanaat gibi ihtimalin tüm derecelerini de içermektedir (Kızılgöç, 2021: 138).

İnanç kavramına, soyut bir sözcük olması ve kişilerin sahip olduğu bireysel farklılıklardan ötürü değişik anlamlar ve değerler yüklenebilmektedir. Bundan dolayı bazı kişiler inancı gelenekle bir tutarken, bazıları onu bilimle eşleştirmekte, kimileri onu insan sevgisi olarak anlar, kimileri de büyük çoğunluğun yaptığı gibi dinle özdeşleştirmektedir. Bu anlam ve değerlerin oluşturduğu çeşitlilik sebebiyle herkes için kabul edilebilir genel bir inanç tanımına ulaşmak oldukça zorlaşmaktadır. Ancak söz konusu dini inançlar olduğu zaman durum değişmektedir. Böyle bir durumda dini inançların, genellikle doğruluğu kabul edilen hükümler, önermeler ve doğruluk iddiaları oldukları belirtilmektedir (Mehmedoğlu, 2013: 14).

İnanç esaslarındaki farklılıklara rağmen yine de dinlerin üzerinde temellendikleri inançların birtakım ortak temeller içerisinde bulunma eğiliminde oldukları konusunda bazı iddialar öne sürülmektedir. Bu bağlamda 2004 yılı sonrasında çok sayıda birbirini tamamlayan ilgili kitaplar tartışılmıştır. Bu kitapların ortak noktası Allah'ı, dini inancı, ahlaki değerleri ve insani hassasiyetleri, görünüşte dindar kişi veya topluluklardan kaynaklanan ahlak dışı davranışlarla bir tutmaktır (Gündoğan, 2023: 443). Peterson ve arkadaşlarının (2006) çalışmalarına göre, dinlerin ve inanç sistemlerinin temelinde yer alan ortak unsurlar şu şekilde sıralanabilir: İnsanlar, ölümsüzlük arayışı veya günah kavramları gibi varoluşsal açıdan bir çıkmaz olarak nitelendirilebilecek durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çıkmazlardan kurtulabilmek için bireyler, özgürleşme veya kurtuluş gibi bir çıkış yoluna ihtiyaç duyarlar. İnsan deneyiminin ötesinde, Tanrı, nirvana veya mutlak gerçeklik gibi aşkın bir varlık ya da gerçeklik bulunduğu ve bu varlığın insanlığa rehberlik ettiği veya yardım ettiği kabul edilir. Ayrıca, varoluşun bir amacı olduğu varsayılır. Bu aşkın gerçekliğin kutsal metinler aracılığıyla bilinebilir ya da ona yaklaşılabildiği düşünülür. Son olarak, bireyin özgürleşme veya kurtuluşa ulaşabilmesi için inanmak ve inanç esaslarına uygun bir yaşam sürmek gibi belirli sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir (Peterson, Hasker, Reichenbach ve Basinger, 2006: 4).

İnanç ve iman kavramları, Türkçede olduğu gibi diğer dillerde de çeşitli anlamlara gelmekte olup zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Genel olarak inanç, iki temel anlamda tanımlanmaktadır.

İlk anlamıyla inanç, bir bilgiyi doğru olarak kabul etmektir. Bu inanç türünde büyük ölçüde bilişsel bir sürecin söz konusu olduğu kabul edilir. Bir diğer anlamıyla ise dünyaya ve evrene dair geniş ölçüde açıklamalar sunan bir sistemin ve bu sistem içerisinde sunulan önermelerin doğruluğunu kabul etmektir. Bu anlamıyla daha çok iradi ve duygusal bir süreç söz konusudur (Sevinç, 2017: 25). Aynı zamanda inancın imana göre daha genel, kesin, toplumsal, bilişsel ve statik yönünün daha ağır bastığı kabul edilir. Buna karşı imanın ise daha özel, bireysel, duygusal ve nesnesine karşı olumlu duygular içerdiği söylenebilir (Kayıklık, 2015: 167; Mehmedoğlu, 2013: 35-45).

Din psikolojisinin yöntemi gereği inanca yaklaşımı, onun gerçekliğini veya kaynağını sorgulamak değil, bireyin inanca yönelik ilişkilerindeki her türlü tutum ve davranışlarını incelemektir. Kısaca, bireydeki inanç ve iman olgularının, onun düşünce ve davranışlarına yansımaları araştırmak şeklinde de ifade edilebilir. Bu bilgiden hareketle din psikolojisinin amacının, dini inanca sahip bireyleri psikolojik açıdan anlamaya çalışmak olduğu söylenebilir. Bu amaç doğrultusunda çalışmalar yapılırken inanç veya iman, bireyden bağımsız olarak ele alınmaz. Bir tarafta bilişsel bir olgu olarak kabul edilen inanç bulunurken, diğer tarafta ise anlama, karar verme, bilme ve bağlanma eylemini gerçekleştiren insan yer alır (Mehmedoğlu, 2013: 16).

Dini inancın başlangıç noktasını kabul ve tasdik oluşturmaktadır. Öncelikle dini açıdan bildirilen esaslar kabul edilip bunların doğruluğuna inanılmaktadır. Ardından bu süreci itaat ve uyum izlemektedir. Bireylerin inanıp kabul ettikleri esaslara, Allah'ın emirlerine uyulur ve bunların gereği yerine getirilmeye çalışılır. Diğer inançlarda olduğu gibi dini inançta da güçlülük ve zayıflık söz konusudur. Bireydeki kuvvetli inançlar bir süre sonra hareketlere de yansıyor belirlenmiş bir davranış halinde ortaya çıkarlar. Buradan hareketle dini inancın sadece inanarak bir hükme bağlanmayı değil, inandığı varlığın bildirdiklerine göre hareket etmeyi de gerektirdiği belirtilmektedir (Peker, 2019: 74).

Vergote dini inancın, ifade edildiği eylemler aracılığıyla hayatta kalan bir eğilim olduğunu, kendini ifade edici uygulamalar yoluyla yeniden canlanmadığı sürece devamlı olamayacağını belirtir. Ona göre dini inanç, iç ve dış etkenler karşısında yeniden doğdukça hayat bulmaktadır. Bu sayede inanan kişi de bu inancı daha iyi hissederek yaşayabilecektir (Vergote, 1999: 177-178).

Fromm'a göre, bireyde doğuştan bir yönelim ve bağlılık sistemi bulunmaktadır. Bu sistem bireyin varoluşunun güçlü ve ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Dinin evrenselliği de bireydeki bu yönelim

ve bağlanma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda birey, kendisine yönelebileceği dinsel bir amaç bulma ihtiyacı hissetmektedir. Bu ihtiyaç sebebiyle birey, görünmez bir Tanrıya, ermiş bir kişiye, atalarına, ulusuna, paraya ya da başarıya tapabilir (Fromm, 1990: 34-35).

Fromm her ne kadar bireyde bir şeye bağlanma ihtiyacının olduğunu belirtse de kendi istek ve arzularına sınır konulması, kişinin hoşuna gitmemektedir. Ancak birtakım dini değerler, emir ve yasaklar, insanı bağımlı kılarak özgürce davranmasını sınırlayabilmektedir. Bu konuda birey zaman zaman, bağımlı olma ve bağımsız kalma arasında çekişmeli çatışmalar yaşayabilmektedir. Bundan dolayı bazı bireylerde bağımsızlığa olan bu güçlü eğilim, kişileri inançsızlığa da itebilmektedir (Ay-dın, 1995: 37).

Allport'a göre inanç, bireyin bizzat üzerinde çalışarak özenle inşa ettiği bir yapı olarak görülmektedir. İnanç, genel bir açıdan özele doğru ilerledikçe en vurgulu anlamını güven, bağlılık, derin bir kabul ediş olarak inanç ve Tanrı'ya yönelik dini muhtevasıyla dini inançta bulmaktadır (Pazarlı, 1982: 32; Karacoşkun, 2004: 28). Bu bağlamda din psikolojisi çalışmaları da dini inançları, bireyin ona verdiği anlam ve psikolojik kullanımını açısından incelemekte (Köse, 2000: 214), dini inançla ortaya çıkan bilişsel, duygusal ve davranışsal süreçlere odaklanmaktadır (Göcen, 2020: 225).

Bu araştırmanın amacını, Türk din psikolojisi çalışmalarında “inanç psikolojisi” konusu üzerine 1967 ile 2023 yılları arasında yazılan kitaplar, tezler, makaleler, bildiriler, ansiklopedi maddeleri ve çevirileri bir araya toplayarak ilgili konuya dair çalışmaların bir bütün halinde gözlemlenip incelenmesini sağlamak oluşturmaktadır. Makalede metodolojik olarak, daha önce yayımlanan bilgileri inceleyen, özetleyen, sınıflayan ve yorum yapan eleştirel bir analiz tekniği olarak nitelendirilen “literatür taraması” uygulanmıştır. (Seggie & Bayyurt, 2017: 36).

Her çalışmada olduğu üzere bu çalışmanın da yöntemsel ve kaynak yönünden bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu literatür çalışmasındaki sınırlılıklar ise şunlardır:

(i) Türk din psikolojisi araştırmalarında yapılan bu literatür taraması, “inanç psikolojisi” konusu ile sınırlandırılmıştır.

(ii) Akademik ürün başlığında inanç psikolojisine ilişkin belirlenen kelimeler bulunsa dahi konunun bağlamına uymayan çalışmalar, araştırma kapsamına alınmamıştır.

(iii) Literatür taramasına konu olan “inanç psikolojisi” üzerine yapılan araştırmalar, ana-akım yaklaşım dikkate alınarak din psikolojisiyle sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak başlıkta direkt din psikolojisini çağrıştırmayan fakat çalışma içeriğinde din psikolojisini kapsayan disiplinler arası nitelikteki diğer çalışmalara da olanaklar ölçüsünde yer verilmiştir.

(iv) Bu literatür taraması internet tabanlı yapılmıştır. Bu bağlamda tezler için “Ulusal Tez Merkezi” (<https://tez.yok.gov.tr>); makaleler, bildiriler ve çeviriler için “Türkiye Diyanet Vakfı - İslâm Araştırmaları Merkezi” (<http://ktp2.isam.org.tr>); ve “Dergi Park Akademik” (<https://dergipark.org.tr/tr/>); kitaplar için “Google Akademik, Milli Kütüphane” (<https://scholar.google.com.tr>; (<https://www.mkutup.gov.tr>); ansiklopedi maddeleri için “Türkiye Diyanet Vakfı- İslâm Ansiklopedisi”nin (<https://www.islamansiklopedisi.org.tr>) internet ortamındaki veri tabanları kullanılmıştır. Dolayısıyla elde edilen literatür, bu kaynaklardan elde edilen verilerle sınırlıdır.

(v) Bu çalışmaya özgü literatür taraması yapılırken “inanç, iman, itikat, şüphe, tereddüt, inanç gelişimi, teizm, deizm” gibi anahtar kavramlar kullanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada ulaşılan literatür, adı geçen bu anahtar kavramların taranması sonucunda elde edilen kaynaklarla sınırlandırılmıştır.

a. İnanç Psikolojisi Literatürü

Türk din psikolojisi çalışmalarında inanç psikolojisi üzerine literatür taramasını içeren makalenin bu bölümünde, akademik ürün türü olarak sırasıyla “(a) kitaplar, (b) tezler, (c) makaleler, (d) bildiriler, (e) çeviriler ve (f) ansiklopedi maddeleri”nde yer alan kaynaklar bulunmaktadır.

a.a. Kitaplar

Makalenin bu bölümünde yer verilen kitapların bibliyografik nitelendirme yazım formatı APA sistemine uygun olarak “yazar soyadı ve adı, basım yılı, kitap adı, basım yeri, yayınevi adı” biçiminde düzenlenmiştir.

1. Acar, F. (2005). *Din, inanç ve bilinç*. İstanbul: Berfin Yayınları.
2. Açıköz, H. M. (2006). *Skeptikus, şüphe ve bilgi*. Ankara: Elis Yayınları.
3. Ak, A. (2022). *Gençlerin inanç rehberi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
4. Alper, H. (2007). *İmanın psikolojik yapısı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

5. Altıntaş, R. (2020). *Gençler inançtan soruyor*. Ankara: TDV Yayınları.
6. Armaner, N. (1967). *İnanç ve hareket bütünlüğü bakımından din terbiyesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
7. Aydın, H. (1995). *Günümüz toplumunda iman problemi*. Ankara: Karakoç Yayınları.
8. Aydın, Ö. (2013). *İnanç ve ibadetin insan ruhuna etkileri*. İstanbul: Ravza Yayınları.
9. Bahadır, A. (2002). *İnsanın anlam arayışı ve din*. İstanbul: İnsan Yayınları.
10. Bulut, N. (2021). *İnanç ve ahlak dini tasavvurun seküler dönüşümü*. İstanbul: DBY Yayınları.
11. Çelebi, İ. & Topaloğlu, B. & Yavuz, Y. Ş. (2019). *İslam'da inanç esasları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
12. Durgun, İ. S. (2021). *İnanç psikobiyolojisi*. İstanbul: Avrasya Kitap.
13. Eco, U. (2021). *İnanç ya da inançsızlık*. İstanbul: Nora Kitap.
14. Ekin, Y. (2001). *Kur'an'a göre inançsızlık*. İstanbul: Işık Yayınları.
15. Karaca, F. (2007). *Dini gelişim teorileri*. İstanbul: Dem Yayınları.
16. Karadaş, C. (2007). *İslam'ın inanç yapısı / ana esaslar*. Bursa: Emin Yayınları.
17. Karadaş, C. (2019). *İnanç konusunda bilinmesi gereken 88 soru*. İstanbul: Beyan Yayınları.
18. Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrıyı tasavvur etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
19. Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç psikolojisine giriş*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
20. Ok, Ü. (2007). *İnanç psikolojisi: Yaşamı anlamlandırma biçiminin hayat boyu gelişimi*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
21. Özakpınar, Y. (1999). *İnsan inanan bir varlık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
22. Özbaydar, B. (1970). *Din ve tanrı inancının gelişmesi üzerine bir araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası.
23. Özcan, H. (1992). *Epistemolojik açıdan iman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
24. Sevinç, K. (2017). *İnançsızlık psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
25. Tarhan, N. (2009). *İnanç psikolojisi ve bilim*. İstanbul: Timaş Yayınları.
26. Tarhan, N. (2010). *İnanç psikolojisi: Ruh, beyin ve akıl üçgeninde insanlığı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

27. Taylan, N. (2000). *Düşünce tarihinde Tanrı sorunu*. İstanbul: Şehir Yayınları.
28. Topaloğlu, A. (2000). *Ateizm ve eleştirisi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
29. Topaloğlu, A. (2001). *Tanrıtanımazlığın felsefi boyutları: Teizm ya da ateizm*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
30. Vergote, A. (1999). *Din, inanç ve inançsızlık*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
31. Yavuz, K. (2012). *Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
32. Yavuz, K. (2013). *Günümüzde inancın psikolojisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
33. Yeşilyurt, T. (2018). *Çağdaş inanç problemleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

a.b. Tezler

Makalenin bu bölümünde yer verilen tezlerin bibliyografik nitelendirme yazım formatı APA sistemine uygun olarak, “yazar soyadı ve adı, yılı, tez adı, tez türü, şehir, tezin yapıldığı üniversite ve enstitü adı” biçiminde alfabetik olarak düzenlenmiştir.

1. Acar, H. (2006). *İlkokul çocuklarının inanç gelişimi: Psiko-teolojik bir yaklaşım*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
2. Ak, K. (2002). *17 - 25 yaş gençlerde görülen bazı dini şüpheler ve din eğitimi açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
3. Akbudak, K. K. (2012). *Kur'an'ın inanç ve inançsızlığa bakışı: Psikolojik bir yaklaşım*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
4. Akgül, Ö. (2014). *Hayatı anlamlandırmada inancın ve kişisel değerlerin rolü (Rub sağlığı çalışanları ve öğrencileri örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
5. Aksoy, B. (2016). *Dini inanç gelişimi açısından köy ve şehir çocuklarının karşılaştırılması üzerine bir araştırma (Kastamonu örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
6. Aksöz, T. (2009). *Bilişsel açıdan dini inanç*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

7. Arpağuş, F. (2015). *Kur'an'da inançsızlığın temel nedenleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

8. Aydın, A. R. (1995). *Dini inkârın psiko-sosyal nedenleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

9. Aydın, Ö. G. (2011). *Yaşamı sürdürmede dini inancın rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

10. Bahadır, A. (1994). *Ergenlik döneminde dini şüphe ve tereddütler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

11. Balcı, F. (2011). *Psikolojik ve öznel iyi olma hali ile dini inançlar arasındaki ilişki üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

12. Bayır, M. (2021). *Teistik kader algısının problemlerle başa çıkma tutumu üzerindeki etkisi: Bolu ili örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

13. Baytemür, K. (2020). *Lise gençliğinde Allah inancının gelişimi ve eğitiminde etkili olan faktörler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

14. Bayyığıt, M. (1989). *Üniversite gençliğinin dini inanç, tutum ve davranışları üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

15. Bilgü, İ. (1991). *İslam'da inanç ve davranış ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

16. Can, N. (2019). *Başa çıkma davranışına kaynak oluşturan dini inanç ve değerler üzerine bir değerlendirme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

17. Çağlan, K. (2019). *Psikolojik hastalıkların yanlış yorumlanması ve inanç eksikliği olarak damgalanması sürecinde manevi destek ihtiyacı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

18. Çalışkan, S. (2021). *Z kuşağında deizm algısı ve deistliğe yönelten sosyolojik faktörler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: On sekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

19. Çandır, H. N. (2019). *Üniversite öğrencilerinde iman ve davranış ilişkisi (İstanbul Şehir Üniversitesi örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

20. Çelik, N. (2019). *4-6 yaş grubu çocukların inanç esaslarını algılayış biçimleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

21. Demir, Z. (2019). *Ergenlik döneminde dini inanç ve şüpheler ile psiko-sosyal değişkenler arasındaki ilişki üzerine bir alan araştırması: İstanbul örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

22. Doğanay, S. (2019). *Psikolojik açıdan hayatın zorlukları karşısında dini inanç ve sabır: Nitel bir çalışma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

23. Ekşioğlu, H. (2011). *Inanç veya dünya görüşüne sahip olma tarzıyla psikolojik iyi olma arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

24. Ergezen, E. (2004). *Günümüz ateistlerinde hayati anlamlandırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

25. Ergin, Y. (2020). *İslam inanç esasları açısından deizm eleştirisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

26. Ermiş, A. (2019). *Ergenlerin deizm algısına dair sosyolojik bir araştırma (Çankaya örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

27. Eşer, H. (2005). *Üniversite öğrencilerinde dini inanç ve benlik saygısı ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

28. Fırat, E. (1977). *Üniversite öğrencilerinde Allah inancı ve din duygusu: Din psikolojisi açısından bir değerlendirme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

29. Göcen, G. (2005). *Dini inanç ve ibadetin kendini gerçekleştirme ile ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

30. Gökmen, R. (2020). *Lise öğrencilerinin inanç gelişimini etkileyen faktörler (Lüleburgaz örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

31. Gümüş, E. (2011). *7-12 yaşları arasında inanç gelişimi: James W. Fowler'a göre inanç gelişimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

32. Güre, A. (2021). *Pozitif psikoloji perspektifinden iman*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

33. Harmankaya, M. (2020). *Geçmişten günümüze deizm ve deizm üzerine sosyolojik bir araştırma – Dolapoğlu Anadolu Lisesi ve Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İHL örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

34. İnce, H. (2019). *Kur'an'da inanç tercihlerinin toplumsal değişime etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

35. Kalfa, N. T. (2019). *Gençlik dönemi inanç gelişimi ve eğitiminde etkili olan faktörler üzerine nitel bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

36. Karaca, F. (1997). *Psikolojik açıdan ölüm ve dini inanç ilişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

37. Kartal, E. (2019). *Dini inanç ve anlam*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

38. Kaya, H. (2018). *4-6 yaş arası çocuklarda dini inancın ilkel biçimleri ve psikolojik temelleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

39. Kaya, Z. (2014). *Din eğitimi açısından inanç gelişim teorisi üzerine bir araştırma ve değerlendirme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

40. Kayıklık, H. (2000). *Dini yaşayış biçimleri: Psikolojik temelleri açısından bir değerlendirme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

41. Kılıç, H. Ç. (2003). *Türk kültüründe inanç ve inanışlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

42. Koç, G. (2021). *Lise öğrencilerinin deizm algısına dair sosyolojik bir araştırma: Başakşehir örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

43. Menküç, D. (2019). *Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin görüşleri ışığında lise öğrencilerinde deizm düşüncesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

44. Nur, S. (2019). *Ahret inancının orta öğretim öğrencilerinin davranışlarına yansımaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

45. Okutan, M. F. (2021). *Deizmin psiko-sosyolojisi: 21. yüzyıl Türkiye örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

46. Osmanoğlu, C. (2007). *Basamak teorileri açısından dini gelişim, İnanç gelişimi ve eğitimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

47. Öner, H. (2020). *Ergenlik döneminde dini şüphe ve sorgulamalar: Lise öğrencileri üzerinde nitel bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

48. Özalp, A. (2015). *Sosyal psikoloji teorileri bağlamında inancın bireyler ve gruplar açısından incelenmesi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

49. Özdemir, B. (2008). *13-20 yaşları arasında dini gelişim ve eğitimi: James W.Fowler'ın inanç gelişimi teorisi bağlamında bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

50. Öztan, A. (2009). *İnsanın anlam ve mutluluk arayışında inancın rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

51. Öztaş, M. (2006). *Deizm ve dini hayat*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

52. Sevinç, K. (2016). *Psiko-sosyal açıdan inançsızlığın oluşum ve gelişimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

53. Söylemez, E. (2009). *31-40 yaşları arasında inanç gelişimi ve eğitimi: James W. Fowler'a göre inanç gelişimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

54. Şahinoğlu, N. (2010). *Din eğitimi açısından inanç ve iman kavramları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

55. Şerefli, İ. (2008). *30-40 yaşları arası kişilerde inanç korku ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

56. Tanrıverdi, N. (2021). *Gençlere Allah inancı eğitiminde "Esmâ-i Hüsnâ"*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

57. Türküz, R. (2009). *Okul öncesi dönemde dinî gelişim ve eğitimi: James W. Fowler'ın inanç gelişimi teorisi bağlamında bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

58. Ünal, N. (1998). *Dini inanç ibadet ve duanın umutsuzlukla ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

59. Ürkmez, E. (2005). *Dini inanç, tutum ve davranışların eşler arası iletişime etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

60. Yanbay, Y. Ö. (2017). *İmanın oluşumunda metodik şüphe*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

61. Yavuz, A. (2009). *18-25 yaş üniversite gençliğinde dini inanç ve umutsuzluk ilişkisi: Sakarya Üniversitesi örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

62. Yavuz, Ş. (2001). *Lise öğrencilerinin dini inanç tutum ve davranışları üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

63. Yıldız, S. (2021). *Ateist ve inançlı yetişkinlerin çocuklarına ölüm kavramını anlatma biçimlerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

a.c. Makaleler

Çalışmanın bu bölümünde yer verilen makalelerin bibliyografik niteleme yazım formatında APA stili kullanıldığı için “yazar soyadı ve adı, yayın yılı, makale adı, dergi adı, cilt ve sayı, sayfa sayısı” biçiminde alfabetik dizilime göre düzenlenmiştir.

1. Acar, H. (2014). İlkokul çağı çocuklarında inanç gelişimi. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-40.

2. Akdemir, A. B. (2020). Öğrencilerde inanç problemine neden olan faktörlerin belirlenmesi. *Dergiabant*, 8(1), 318-342.

3. Akdemir, F. (2016). İmanın değersel anlamı ve İslam’da inanç özgürlüğünün temelleri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 37-65.

4. Akgün, T. (2018). Bilgi, inanç ve iman. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 213-229.

5. Altıntaş, R. (2002). Teolojik sekülerleşmenin neden olduğu inanç ve davranış problemleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-83.

6. Aydın, A. R. (2009). İnanma ihtiyacı ve dinî ritüellerin psikolojik değeri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(2), 87-100.

7. Aydın, A. R. (2010). Tanrı algısına Jungcu bir bakış. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 53-61.

8. Aygün, F. (2017). Ateizme yol açan başlıca faktörler. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 531-562.

9. Ayten, A. & Köse, A. (2009). Bâtil inanç ve davranışlar üzerine psiko-sosyolojik bir analiz. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (2), 45-70.
10. Başcı, V. (2018). Deizm kavramı ve ortaya çıkardığı problemler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 33-40.
11. Cirhinlioğlu, Z. (2008). Değişim, bilgi ve inanç. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 8, 425-436.
12. Cufta, M. (2016). Stres ve dini inanç. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 50-70.
13. Çakmak, F. (2023). Dijital çağın inanç problemi: İnanç göçebeliği. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 6-31.
14. Çayır, C. (2014). Ergenlerin dini inanç, şüphe ve dini tutumları üzerine bir araştırma. *Bilimname*, 27(2), 59-88.
15. Derin Türkoğlu, B. M. (2022). İnanç özgürlüğünün iç boyutu. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 5(8), 121-142.
16. Doğanay, S. (2023). Üniversite öğrencilerinin inanç gelişimlerine ve anlam arayışlarına yönelik nitel bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, 10(1), 47-66.
17. Erdoğan, M. (2018). İslam ve inanç-eylem-erdem bütünlüğü. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 4(2), 106-116.
18. Erdoğanca Korkmaz, N. (2014). İnanç ve inançsızlığın psikolojisi. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 275-294.
19. Eren, S. (2007). İnanç ve sosyo-kültürel çevre etkileşimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 129-152.
20. Görgülü, F. (2023). Kur'an'ın anlaşılmasında inanç ve ahlak kaynaklı engeller. *Diyanet İlmî Dergi*, 59(1), 13-56.
21. Hökelekli, H. (1988). Ergenlik döneminde dini şüpheler. *MEB Din Öğretimi Dergisi*, 14, 73-83.
22. İmamoğlu, A. (2011). Üniversite gençliğinde dini inanç ve umutsuzluk ilişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(23), 205-244.
23. İnce, A. (2021). Gençliğin "inanç problemlerinin" gerçekliği: Eleştirel bir okuma. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 908-934.
24. Kaplan, D. (2011). Uluslararası günümüz İslam toplumlarında inanç problemleri sempozyumu. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 169-177.
25. Karaca, F. (1999). Dilimizde dinî inanç ifade eden bazı kavramlar. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 227-243.
26. Karacoşkun, M. D. (2004). Dinî inanç-dinî davranış ilişkisine sosyo-psikolojik yaklaşımlar. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(2), 23-36.

27. Karadaş, C. (2004). Kur'ân'a göre inançsızlık. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 12, 150-152.

28. Karakuş, A. (2023). Kur'an ışığında din ve inanç hürriyeti. *Marifetname*, 10(1), 39-73.

29. Kartal, E. (2019). İmanın psikolojik unsurları. *Journal of Analytic Divinity*, 3(1), 94-102.

30. Kaya, M. & Aydın, C. (2011). Üniversite öğrencilerinin dini inanç ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(30), 15-42.

31. Kayıklık, H. (2005). Psikolojik açıdan inanç, iman ve şüphe. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46(1), 133-155.

32. Kayıklık, H. (2006). Bireysel dindarlığın boyutları ve inanç-davranış etkileşimi. *İslâmî Araştırmalar. Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 19(3), 491-499.

33. Koç, M. (2016). Din psikolojisi açısından ergenlik döneminde dini yaşam. *Diyanet İlmî Dergi*, 42(3), 7-32.

34. Korkmaz, N. (2014). İnanç ve inançsızlığın psikolojisi. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 275-293.

35. Köylü, M. (2004). Çocukluk dönemi dini inanç gelişimi ve din eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(2), 137-154.

36. Mehmedoğlu, A. U. & Aygün, A. (2006). James W. Fowler ve inanç gelişim teorisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 117-139.

37. Ok, Ü. (2005). Bir aktivite sistemi olarak “inanç”: İnanç gelişimine sosyo-kültürel bir yaklaşım. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(4), 111-134.

38. Ok, Ü. (2005). Dini düşüncede yaşanan stresin (şüphe, uyumsuzluk, çelişki vb.) boyutları. *Dini Araştırmalar*, 8(22), 11-40.

39. Ok, Ü. (2012). Biyografik anlatıya dayalı inanç gelişimi biçimleri ve nicel ölçümler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 121-155.

40. Ok, Ü. (2021). İnanç gelişimi kuramı: Bilişsel gelişime içerik boyutu eklemek mümkün mü? *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(2), 27-45.

41. Özdoğan, Ö. & Şahin, N. H. (2006). Kültürümüzde bilmek-bilgi, inanmak-inanç kavramları ve bilgiye ve inanca sunulanlarla ve bulunanlarla ulaşma konusunda bir pilot çalışma. *Dinî Araştırmalar*, 9(26), 47-68.

42. Sancar, F. & Korkmazgöz, R. (2023). Kavramsal, tarihsel ve pratik açıdan dinden dönme ve inanç özgürlüğü. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 27(2), 404-421.

43. Sayın, E. (2023). Tasavvufi düşüncenin panteizmin, deizmin, agnostisizmin ürettiği inanç problemlerine karşı alternatif anlayış tarzları. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(24), 179-204.

44. Sevinç, K. & Mehmedoğlu, A. U. (2016). İnançsızlığa yönelmede çevresel ve entelektüel faktörlerin etkisi. *İnsan ve Toplum*, 6(2), 87-116.

45. Sevinç, K. (2017). Ateizmin boyutları ve tipleri. *İslami İlimler Dergisi*, 12(3), 101-132.

46. Sezen, A. (2010). İnanç psikolojisi: Yaşamı anlamlandırma biçiminin hayat boyu gelişimi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 303-307.

47. Şeker, Z. (2017). Uluslararası din karşıtı çağdaş akımlar ve deizm sempozyumu. *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 530-541.

48. Tarhan, N. (1998). Stres ve inanç. *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 49-51.

49. Tarhan, N. (1998). Yaşlılar ve inanç. *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1(6), 43-47.

50. Ulu, M. (2013). James W. Fowler'e göre inanç ve inancın yapısal modeli. *Bilimname: Düşünce Platformu*, 25, 157-168.

51. Ulu, M. (2016). İnanç gelişim teorisi: İnanç aşamaları. *Bilimname: Düşünce Platformu*, 1, 139-156.

52. Uslu, F. (2002). Kanıtı dayanmayan rasyonel teist inanç. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 305-324.

53. Uslu, F. (2006). İnanç ahlakı. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 125-136.

54. Ülken, H. Z. (1958). Değerler ve inanma problemi hakkında bazı notlar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 21-31.

55. Yapıcı, A. (2002). Dini yaşayışın farklı görüntüleri ve dogmatik dindarlık. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 75-117.

56. Yapıcı, A. (2016). Müslüman Türk kültüründe inanç gelişimi (bir model denemesi). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 83-113.

57. Yapıcı, A. (2020). Şüphe ve inanç kıskacında gençlerin din ve dindarlık algıları. *İlahiyat Akademi*, 12, 1-44.

58. Yavuz, K. (1986). Dini inancın gelişmesinde nativizm ve tecrübecilik problemi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 129-142.

59. Yeşilyurt, T. (2000). Kuşkuyu dışlayıcı bir süreç olarak iman. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 537-555.

a.d. Bildiriler

Makalenin bu bölümünde yer verilen bildirilerin bibliyografik ni-

teleme yazım formatı APA sistemine özgü olarak “yazar soyadı ve adı, yayın yılı, bildiri adı, (içinde) eser (sempozyum/kongre) adı, sayfa sayısı” biçiminde alfabetik dizilime göre düzenlenmiştir.

1. Alper, H. (2001). Sanal âlemde inanç problemleri. (içinde) *İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu*. (ss. 163-170).

2. Selçuk, M. (1998). Gençlik çağı ve inanç olgusu: İnanç davranış bütünlüğü açısından bir deneme. (içinde) *Gençlik Dönemi ve Eğitimi (Tartışmalı ilmi toplantı)*.

3. Yüceer, İ. (2001). İnanç problemlerinden halk inançlarına yansımalar. (içinde) *İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu*. (ss. 127-161).

a.e. Çeviriler

Makalenin bu bölümünde yer verilen çevirilerin bibliyografik nitelendirme yazım formatı APA sistemine uygun olarak “yazar soyadı ve adı, yayın yılı, çevrilen makale adı, çeviren adı ve soyadı, dergi adı, cilt ve sayı, sayfa sayısı” biçiminde alfabetik dizilime göre düzenlenmiştir.

1. Allport, G. (2004). *Birey ve dini*. (Çev. B. Sambur). Ankara: Elis Yayınları.

2. Amesbury, R. (2008). İnançın erdemleri: İnanç oluşturmanın kanıtsal olmayan etiğine doğru. (Çev. S. Aydın). *Hikmet Yurdu*, 1(2), 203-224.

3. Bottero, J. & Ouaknin, M. A. & Moingt, J. (2003). *İnançın en güzel tarihi*. (çev. İ. Birkan). Ankara: İş Bankası Yayınları.

4. Clifford, W. K. (2006). İnanç ahlakı. (çev. F. Uslu). *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 125-136.

5. Fowler, J. (2000). İman bilincinin evreleri. (çev. A. U. Mehmedoğlu). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 85-104.

6. Fowler, J. W. & Dell, M. L. (2016) Bebeklikten yetişkinliğe inanç aşamaları: İnanç gelişimi teorisinin otuz yılı üzerine düşünceler. (çev. M. Ulu). *Bilimname: Düşünce Platformu*, 30, 539-559.

7. Gottlieb, E. (2012). Dini düşüncenin gelişimi. (çev. C. Osmanoğlu & M. Ulu). *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(1), 269-289.

8. Izutsu, T. (2002). *İslam düşüncesinde iman kavramı*. (çev. S. Ayaz). İstanbul: Pınar Yayınları.

9. Jordan, J. (2016). Pragmatik argümanlar ve inanç. (çev. A. Tanış). *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(30), 583-601.

10. Kenny, A. (2018). Bilgi, inanç ve iman. (çev. T. Akgün). *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 159-182.

11. Marks, L. D. (2017). Ruh sağlığı, dini inanç ve sarsıcı soru. (çev. A. R. Geçiöğlü). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 443-453.
12. Mircae, E. (2003). *Dinsel inançlar ve düşünceler*. (çev. A. Berk-tay). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
13. Nielsen, K. (2008). İnanç, inançsızlık ve denklik tartışması. (çev. H. A. Arslantaş). *Hikmet Yurdu*, 1(2), 245-252.
14. Prichard, H. A. (1994). Bilme ve inanma. (çev. İ. Çetin). *Ulu-dağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(6), 413-420.
15. Schmid, L. (2003). Anlam ve değer kaynağı olarak dinî inanç. (çev. A. Bahadır). *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 181-201.
16. Scobie, G. E. W. (2000). Dini inanç ve davranışlardaki de-ğişkenlik. (çev. A. İmamoğlu). *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der-gisi*, 2, 273-284.
17. Steup, M. (2019). İnanç kontrolü ve yönelimsellik. (çev. T. Ölmez). *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 586-607.
18. Thouless, R. H. (1991). Dinin psikolojik temelleri. (çev. M. N. Kula). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 293-297.
19. Tillich, P. (2000). *İmanın dinamikleri*. (çev. F. Terkan & S. Özer). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
20. Vergote, A. (1999). *Din, inanç ve inançsızlık*. (çev. V. Uysal). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
21. Wade, N. (2012). *İnanç iğüdüüsü: Din nasıl ortaya çıktı ve neden hâlâ var olmaya devam ediyor?* (çev. M. Sözen). İstanbul: Say Yayınları.

a.f. Ansiklopedi Maddeleri

Makalenin bu bölümünde yer verilen ansiklopedi maddelerinin bibliyografik niteleme yazım formatı APA sistemine uygun olarak “ya-zar soyadı ve adı, yayın yılı, madde adı, ansiklopedi adı, cildi, sayfa sayısı, yayım yeri ve yayım evi” biçiminde alfabetik dizilime göre düzenlenmiş-tir.

1. Köse, A. (2000). “İman” maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi-22*. (ss. 214-216). İstanbul: TDV Yayınları.
2. Özcan, H. (2000). “İman” maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi-22*. (ss. 216-219). İstanbul: TDV Yayınları.
3. Sinanoğlu, M. (2000). “İman” maddesi. *TDV İslam Ansiklope-disi-22*. (ss. 212-214). İstanbul: TDV Yayınları.

S o n u ç

İnanç, her bireyde farklı seviye ve yoğunluklarda bir kabul veya

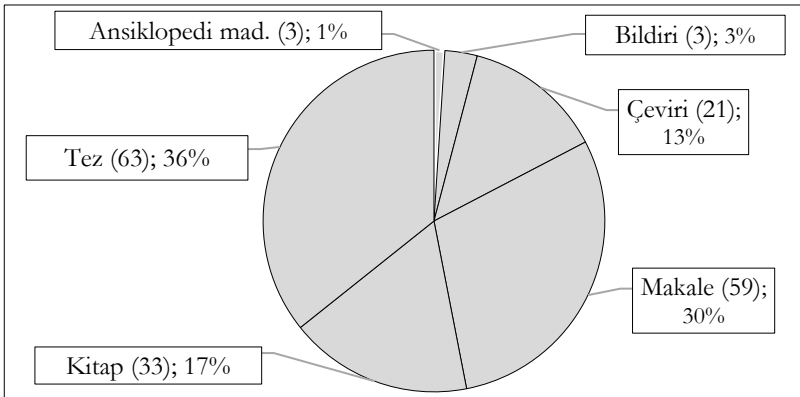
öznel bir tercih ve bağlılık ifade etmektedir. Bununla beraber dini inanç, farklı niteliklere ve kendisini diğer bütün inanç çeşitlerinden ayıran özel bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle inanan bir insanın yaşantı ve teslimiyeti ile inanmayan kişinin bu noktadaki tutum ve tercihleri farklı olacaktır. Şüphesiz bu durum bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında da kendini açık bir şekilde gösterecektir.

İlgili literatüre bakıldığında, inanç psikolojisinin alanına girdiği düşünülen temel konular ve bunların birbiriyle ilişkisi incelenmiştir. Bu noktada kavramsal altyapı ve inanç özellikleriyle inanç bütünü oluşturulan parçaların insan psikolojisi üzerindeki etkilerine yer verildiği görülmektedir.

Gelişim psikolojisi açısından bakıldığında, dini inancın hayat boyu gelişim içerisindeki izleri ve James Fowler'ın inanç gelişim kuramı öne çıkmaktadır. Fowler'ın teorisinde inanç, çok geniş bir şekilde tasarlanan bir model olarak sunulmaktadır. Fowler'ın aşamaları, inancı ve entelektüel gelişimi de kaydederek, bu aşamaların eleştirel ve kavramsal düşünce kapasitesinin gelişimine etkisini izlemektedir. Bu gelişim aşamaları, bilişsel ve ahlaki yargıların paralel gelişimine dayanmaktadır (Mehmedoğlu, 2013: 102).

Türk din psikolojisi çalışmalarında inanç psikolojisi üzerine bir literatür (1967-2023) taramasının yapılması amaçlanan bu makalede, "inanç psikolojisi" hakkında araştırma yapmayı planlayan araştırmacılar için kaynak tarama ihtiyacını gidermek ve yapılan bu çalışmaların genel durumu hakkında kısaca bilgi vermek de hedeflenmiştir. Söz konusu hedefler doğrultusunda, araştırma ile ilgili oluşturulan bir grafik üzerinden, yapılan bu çalışma sonucu elde edilen bulguların analizleri hakkında şunları söyleyebiliriz.

Grafik-1: Akademik ürünlerin türlerine göre nicel dağılımı

Yukarıdaki Grafik-1’de akademik ürünlerin türlerine göre nicel dağılımlarına bakıldığında, taranan kaynakların % 17’sini kitapların (n=33), % 36’sını tezlerin (n=63), % 30’unu makalelerin (n=59), % 3’ünü bildirilerin (n=3), % 13’ünü çevirilerin (n=21) ve % 1’ini de (n=3) ansiklopedi maddelerinin oluşturduğu görülmüştür. Tüm bu nicel ürün çeşitliliğine göre toplamda 182 adet kaynağın tarandığı tespit edilmiştir.

Türk din psikolojisi çalışmalarında “inanç psikolojisi” (1967-2023) üzerine yapılan literatür taraması sonucunda genel bir değerlendirme yapıldığında, din psikolojisinin inanca yaklaşımının, onun kaynağını veya gerçekliğini sorgulayarak değil, bireyin inançla ilişkili süreçte duygu, düşünce ve davranışlarına yönelerek, bireyi anlama amacı üzerine yoğunlaşması şeklinde gerçekleştiği gözlemlenmiştir.

Bu araştırmada yapılan literatür taramasından elde edilen veriler incelendiğinde, inanç psikolojisi kapsamında ağırlıklı olarak “iman, inanç gelişimi, şüphe, teizm, inançsızlık” gibi konular üzerinde çalışıldığı belirlenmiştir. Öte yandan yayın/araştırma başlığında direkt inanç konusunu çağrıştırmayan fakat içerik olarak din psikolojisini kapsayan disiplinler arası nitelikteki çalışmaların olduğu, kaynak tarama aşamasında gözlemlenmiştir. Buna bağlı olarak söz konusu çalışmalar, bu araştırmanın sınırlılıkları ve konu bütünlüğünün bozulmaması nedeniyle akademik ürün listesine eklenmemiştir.

Araştırma verilerinin analizi sonucunda yapılan değerlendirmeler çerçevesinde din psikolojisi alanında çalışan araştırmacı din psikologları için konuya ilişkin şu önerilerde bulunulabilir:

(i)-Bu araştırmada, taranan tezlerin 49’unu yüksek lisans, 14’ünü doktora tezleri oluşturmaktadır. Bu durum inanç psikolojisine dair çalışmalarda, yüksek lisans düzeyindeki çalışmaların ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Bu konuya ilişkin yapılacak olan doktora düzeyindeki çalışmalar için akademik danışmanlar, lisansüstü öğrencilerine inanç psikolojisi üzerine çalışmalar yapılması yönünde destek sağlayabilir.

(ii)-İnanç gelişimi kavramı, bireyin gelişimi düşüncesiyle ilişkili olan ve inancı gelişim dönemleri içerisinde inceleme amacı taşıyan bütün girişimleri ifade etmek üzere oluşturulmuş bir kavramsallaştırmadır. İnanç gelişimi kuramları da ‘inancın bütün hayat döngüsü boyunca genel bir gelişimsel yörüngesi var mıdır?’ sorusunun cevabını aramaktadır (Kızılgeçit, 2021: 117). Bu amaçla söz konusu kuramların inanç aşamalarının her biri üzerine ayrıntılı çalışmalar yapılarak, inanç gelişim aşamalarındaki süreçler somut olarak gözlemlenebilir.

(iii)-Türk din psikolojisi çalışmalarında inanç psikolojisi literatürünün zenginleşmesi adına teizm, deizm, ateizm gibi yaklaşımlara yönelik güncel çalışmalar sürdürülebilir. Bu konuda işin teorik arka planının yanı sıra pratikte de farklı seviyelerde uygulamalı çalışmalar yapılabilir.

(iv)-Literatür taramasından elde edilen nicel verilere göre farklı yaş gruplarına yapılan araştırmaların sayısı oldukça azdır. Nicel, nitel ve karma desen kullanılarak farklı yaş gruplarındaki kişilerde inancın etkilerine dair yapılan bilimsel çalışmalarının sayısı arttırılabilir.

(v)-Aynı zamanda taranan literatür araştırmaları göz önüne alındığında, bildiri/ sempozyum çalışmalarının sınırlı sayıda olduğu gözlenmiştir. Bu eksikliğin giderilmesi adına belirli güncel inanç meseleleri üzerine düzenli çalışmalar yapılarak söz konusu kaynak eksikliği giderilebilir.

(vi)-İnanç psikolojisine ilişkin yapılacak araştırmalara, konuyla bağlantılı olarak inançsızlık, şüphe, gelişim, varoluş gibi çalışma konuları da önerilebilir. Çeşitli inanç krizleri, gelişim sürecinde bireylerin anlam arayışı ve sorgulamaları gibi meseleler çalışılarak alan literatürüne eklenebilir.

Kaynaklar

Ansiklopedi Madde Taraması. (2022). *İslâm Ansiklopedisi*, (<https://www.islamansiklopedisi.org.tr>). Erişim: Mart 2023.

Aydın, A. R. (1995). *Dini inkarın psiko-sosyal nedenleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fromm, E. (1990). *Psikanaliz ve din*. (çev. Ş. Algaput). Kabalıcı Yayınları.

Göcen, G. (2020). *Din psikolojisi I: Kavram atlası*. Gazi Kitabevi.

Gündoğan, S. (2023). Objections to Sam Harris's critic of religion. *İlahiyat Studies*, 14(2), 439-467.

Karacoşkun, M.D. (2004). Dini inanç- dini davranış ilişkisine sosyo-psikolojik yaklaşımlar. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(2), 23-36.

Kayıklık, H. (2015). *Din psikolojisi: Bireysel dindarlık üzerine*. Karahan Kitabevi.

Kızılgeçit, M. (2021). *Din psikolojisinin 300'ü*. Otto Yayınları.

Kitap Taraması. (2022). *Milli Kütüphane*, (<https://www.mkutup.gov.tr>). Erişim: Mart 2023.

Köse, A. & Ayten, A. (2016). *Din psikolojisi*. Timaş Yayınları.

- Köse, A. (2000). “İman” maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi-22*, (ss. 214-216). TDV Yayınları.
- Makale Taraması. (2022a). *İslâm Araştırmaları Merkezi*, (<http://www.isam.org.tr>). Erişim: Mart 2023.
- Makale Taraması. (2022b). *Google Akademik*, (<https://scholar.google.com.tr>). Erişim: Mart 2023.
- Makale Taraması. (2022c). *Dergi Park Akademik*, (<https://dergipark.org.tr/tr>). Erişim: Mart 2023.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç psikolojisine giriş*. Çamlıca Yayınları.
- Pazarlı, O. (1982). *Din psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Peker, H. (2019). *Din psikolojisi*. Çamlıca Yayınları.
- Peterson, M. & Hasker, W. & Reichenbach B. & Basinger D. (2006). *Akıl ve inanç: Din felsefesine giriş*. (çev. R. Acar). Küre Yayınları.
- Seggie, F. N. & Bayyurt, Y. (2017). *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları*. Anı Yayıncılık.
- Sevinç, K. (2017). *İnançsızlık psikolojisi*. Çamlıca Yayınları.
- Tez Tarama. (2022). *Ulusal Tez Merkezi*, (<https://tez.yok.gov.tr>). Erişim: Mart 2022.
- Vergote, A. (1999). *Din, inanç ve inançsızlık*. (çev. V. Uysal). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.